

tim amplitudine per univerſam creaturam
diffuſa complectitur.

Quare pictores hic ego imitari ſatagam,
qui, ut ingentem hominum multitudinem
parva in tabula repraeſentent, aliquorum in-
tegra quidem corpora, ſed plurimorum dun-
taxat humeros aut vultus exprimere ſolent:
ita videlicet, quibus argumentis divina pro-
videntia ſtabiliatur, offenſurus, aliqua eorum
in aprico ponam, aliqua ſolum leviter per-
fringam, nonnulla etiam, quae ex aliis col-
ligi debent, praetermittam.

§. I.

*Providentia Divina ex idea Dei, & officio
Conditoris oſtenditur.*

Primum genus argumenti Dei nobis na-
tura ſuppeditat: cujuſmodi non ex fide ſo-
lum Chriſtianisque literis, ſed ex commu-
nis naturae ſenſu ac velut diſciplina gentiles
etiam ipſi deſcribunt. Deum enim cogitant
& agnoſcunt omnes, qui eſſe ſentiunt ali-
quem, optimum & perfectiſſimum i): *quo
nihil melius ſit atque ſublimius. Nam omnes
pro excellentia Dei certatim dinicant; nec quis-
quam inveniri poteſt, qui hoc Deum credat
eſſe, quo melius aliquid eſt. Itaque hoc omnes
Deum conſentiunt eſſe, quod caeteris rebus
omnibus anteponunt: ut recte monet S. Au-*

A 4

GV-

i) L. I. de Doctrina Chriſtiana, c. 7.

GUSTINUS. · Bonus igitur Deus est, imo optimus k); *quatenus autem est bonus, providet: qui enim non providet, non est bonus.* Et quî demum optimus erit, nisi beneficus sit; cum esse possit? Nam l) *id est melius, quod ex animi proposito utilitatem affert aliis, quam quod nulli prodest.* Et si beneficus, etiam providens erit. Cur autem si beneficus sit Deus, providus sit necesse est? imo vero num beneficum esse dicemus illum, qui, nisi providus esset, invidus audiret? Ita certe ALEXANDER APHRODISIENSIS m) in libro de providentia praeclare argumentatur: *Dicere, inquam, nolle Deum rebus nostris providere, prorsus alienum est a Deo. Est enim invidiae cujusdam & malignae penitus naturae, meliora cum possit, non facere. Quoniam autem utrumque horum a Deo alienum est, neque ambo penes ipsum erunt, nec horum alterutrum.* Neque enim Deus, sicut saepe homines, meliora faciendo, habet, quod idcirco timeat, perdat, speret, aut patiat: cum habeat omnia, & prout vult, habeat. Profecto quis non esse melius dicet providere, quam providentiam vel nunquam habuisse, vel etiam modico solum tempore illam deponere? Cur enim imbecilles animi
fac-

k) JOANN. DAMASCEN. L. 2. de Fide, c. 29.

l) CLEM. ALEXANDR. I. Paedag. c. 8.

m) CYRILL. ALEXANDR. L. 2. contra Julian. Apostatam.

saepius queruntur in Deo providentiam non esse, nisi quia in hoc quidem instigante natura recte sentiunt, melius esse, si illa detur, quam si non detur? tametsi hoc ipso inani querelarum causa nitantur. Et vero si homines providentia praeditos quasi divinum aliquid sortitos esse dicimus, an eosdem meliores esse Deo; aut quod in iis velut divinum suspicimus, id ipsi Deo, a quo illi acceperunt, deesse somniabimus? Breviter haec comprehendisse videtur n) AUGUSTINUS, qui *nihil casu fieri in mundo* concludit: *Quia Deus summum & immutabile est illud bonum, cujus participatione sunt bona caetera, quaecumque sunt; quod ipsum non per aliud, sed per se ipsum bonum est; quam divinam providentiam vocamus.*

Sed nunquid etiam, qui providentiam inficiatur, is Deum factorem hujus universi existimabit? Hoc scilicet argumento utebantur illi omnes, qui de divina providentia paulo elegantius philosophati sunt. Etenim condidisse mundum, & illius gerere curam, necessario & immoto inter se vinculo colligantur. Jam pridem hoc magnus ille *Plato*, qui teste *Laërtio*, *primus in philosophia providentiam nominavit*, intellexerat. Hinc, ut ex o) *Attico* quodam ejus sectatore didicimus, homo ille sapientissimus, ne Dei

A 5

pro-

n) L. de Quaestion. 83. Quaest. 44.

o) Apud EUSEBIUM, L. 15. de Praeparat.

providentiam clarissima ubivis luce circumfufam & omnium hominum mentibus irradiantem negare cogeretur, contra nonnullorum philosophorum, opinionem, mundum aliquando incoepiffe, atque a Deo conditum fuiſſe afferebat. *Quod enim, inquit ille, ortum non habuit, huic neque factore opus eſt; neque curatore. Igitur ne mundo providentiam auſſerret, negavit ortum non fuiſſe.* Qui autem effector eſt operis, ut p) PHILLO uberius demonſtrat, is diſciplina & hortatu naturae inſtructus, ut illud incolumi perpetuitate gaudeat, ſtudioſe attendit & providet. Nam quis parentum animos ad tantam induſtriam erudivit, ut prolium ſuarum curam & ſollicitudinem adeo conſtanter ſuſcipiant; & quaecunque illis detrimenti aliquid afferre aut nocere poſſunt, omni ſtudio ac viribus répellant; quae vero conducunt, vel aliquam utilitatis ſpeciem praefeferunt, pari conatu & ſolertia comparare adlaborent? Quis brutorum animantium in alendis tutandisque foetibus ingenium roborque condidit? Quis tantam in illis providi laboris aſſiduitatem ſtabilivit? niſi qui univerſae naturae, tum recti honeſtique amoris & inſtinctus, quem illa ſuadet & ſuggerit, auctor, fons & origo eſt. *Ab ipſo utique,* inſert THEODORETUS q),
affe-

p) L. de Mundi Opificio, item L. de Ebriet.

q) Scrm. 1. de Providentia.

affectum omnem, quo in pignora nostra ferimur, accipimus: totus autem mundus & totum humanum genus creatoris sui pignus est; & ideo ex hoc quoque affectu, quo amare nos fecit pignora nostra, intelligere nos voluit, quantum ipse amaret pignora sua. Sed numquid amaret illa, nisi eadem regeret, ac provida mente illis prospiceret? Quis operator, ait r) AMBROSIVS contra Epicureos, negligat operis sui curam? Quis deserat & destituat, quod ipse condendum putavit? praefertim cum aliquid non fecisse nulla injuria sit, non curare autem, quod feceris, summa inclementia.

Sed fortassis mundum ipsum a nemine, atque hinc ne a Deo quidem factum esse cum s) ARISTOTELE nugaberis? Fuerit sane isthaec nonnullorum cum Stagyrita opinio (quem tamen t) TULLIVS plane aliter sensisse testatur) an quidquam evidentius reperies, quam quod huic insaniae sanior & operosior philosophia nullo non tempore opposuit? Hinc mittamus has nugas & ingeniorum alias acutissimorum deliria. Nam & his non raro, quemadmodum lucidissimis astris, evenire solet, ut non eodem semper splendore fulgeant, sed quasdam velut luminis vicissitudines diminutionesque patiantur,

r) L. 1. de Officiis, c. 13.

s) L. 8. Phys. item L. de Coelo & alibi passim.

t) L. 2. de Natura Deorum.

tur. Merito igitur concludit NEMESIUS u)
Neceſſe eſt, inquit, eundem & procreato-
rem eſſe rerum omnium & iis providentem.

Immenſus item eſt Deus: quis enim
 eidem limites poſuerit? Nam quod limita-
 tum eſt, nonniſi ab altero arctatur: alterum
 vero Deus, a quo dependeat, non habet.
 Atqui hoc ipſo, quod immenſus eſt, neceſſe
 erit, ut eum quoque providum eſſe dicamus.
 Etenim ſi per immenſitatem rebus omnibus
 intime praefens eſt, an ipſum, ſicut olim
 Nero conflagrantem Romam vidit Romae,
 ita caſus hominum & mundi fata, ſeu qua-
 lemcunque rerum ſeriem in medio iſtarum
 intueri opinabimur? Quodſi perfectius eſt
 agere, quam ubi oporteret agere, otia-
 ri, quis otioſum illum potius, quam ſtrenuum
 ſapientemque tanti operis ſui curatorem eſſe
 iudicabit? Enimvero, ut iisdem prope cum
 TULLIO x) verbis utar; aut negandum eſt,
 eſſe Deum; aut qui Deum eſſe concedunt,
 iis fatendum, eum aliquid agere, idque prae-
 clarum. Nihil eſt autem praeclarum mundi
 adminiſtratione: Dei ergo conſilio admini-
 ſtratur mundus. Agit proſecto Deus; &
 circa illa, quae fecit, intelligentia praepr-
 mis & voluntate, id eſt providendo, agit:
 ſic enim agere ſolum illius eſt, qui Deus,
 qui rerum omnium conditor, qui actionum

no-

u) L. de Natura Hominiſ, c. 43.

x) L. 2. de Natura Deorum.

nobilissimarum hortator, exemplar & finis esse debet y). *Quomodo igitur, apte refert SALVIANUS ex Pythagora, negligere mundum Deus dicitur, quem hoc ipso satis diligit, quod ipsum se per totum mundi corpus intendit?*

Quodsi aliter est, quomodo hunc mundum resque universas procreavit? Ipsa enim haec procreatio fieri sine providentia non potuit z). *Nihil enim, quod fit, propter se ipsum est factum; sed ad usum aliquem fieri necesse est: prout observat LACTANTIUS. Etenim quis est vel tam ineptus, vel tam otiosus, ut aggrediatur aliquid facere frustra, ex quo nullam utilitatem, nullum commodum speret? Qui domum aedificat, non ideo aedificat, ut tantummodo sit domus; sed ut habitationi sit opportuna: qui navim fabricat, non ideo infumit operam, ut tantum navis appareat; sed ut in eo navigetur. Similiter caetera, quaecunque fiunt, non utique incassum, sed ad usus aliquos utiles laborantur. Divinus igitur hujus mundi architectus non more aliquo caeco, sed ob finem, qui tam menti suae sapientissimae, quam optimae ac perfectissimae voluntati potentiaeque congrueret, ingens hoc opus, mundanam videlicet machinam, construxit. Quodsi finem habuit, eumque tanto Numine dignum, non jam in ipso studia praeparationes-*

y) L. 1. de Gubernatione Dei.

z) L. 7. Divinar. Institut, c. 4.

tionesque mediorum defuisse manifestum est. In his autem quid nisi plena consiliorum dispositio & providentia relucet? Quid enim est hoc, ea quae facis, cur facias scire, ac siquidem facere velis & possis, recte decenterque ordinare?

Sed quid tandem causae habeat Deus, cur eam, quam in condendo exhibuit curam, postea non exerceat? An cum velit quidem, non tamen potest? Atqui posse illum, quae ab eo facta sunt, testantur. a) *Etenim longe majus est e nihilo produxisse aliqua, quam jam extantibus providere.* An vero cum possit, non vult? *Velle autem ipsum eadem iterum creatura testis est: quippe nullo alio cogente ad procreandum accessit. Sed neque tantquam indigus res omnes creatas produxit. Verum quia bonus erat & beneficentia praeditus mensuram omnem superante voluit iis etiam, quae non erant, ut essent, tribuere. Qui autem tanta in ea, quae non erant, bonitate usus est, quomodo a se producta negligeret?*

At enim numquid ipsa Dei opera non cernimus, ne quid amplius dicam, pulcherrime constituta, disposita, firmata? Quocumque oculos animumque convertamus, mortalia, immortalia, sublimia & terrena, animata & inanima clamant, & unanimi quasi voce loquuntur, quiddam super nos esse, quod haec tam mira, tam magna, tam multa creavit,

*) THEODORETUS L. 2. de Providentia.

rit, fecerit, & creata, facta, etiam nunc dirigat & conservet. Id autem est Deus, cuius summae ac perfectissimae naturae nihil magis convenit, quam ut curam tutelamque operis sui gerere & velit & possit. Ad haec igitur tam illustria supremi conditoris artefacta transeamus; atque in his fulgentissimum divinae providentiae solem uno alterove ictu non tam oculorum quam animi contemplemur.

§. II.

Divinam Providentiam rerum conditarum ratio demonstrat.

Duos nobis Deus, ut b) CHRYSOSTOMUS notat, ab initio magistros & doctores dedit, mundum videlicet a se fabricatum & conscientiam. Horum uterque sine vocis externae strepitu quemque mortalium instituit. Profecto admirabilis mundi hujus structura & elegantissima rerum omnium dispositio quidam quasi liber est omnium oculis semper patens; ubi in *paginis elementorum ac voluminibus temporum communis & publicae institutionis doctrina legeretur c).*

Atque inter illa, quae ex rerum creaturarum aspectu naturae magisterio discimus, praecipue nobis aeterna Dei cura & providentia

b) In Orat. de Anna.

c) PROSPER, L. 2. de Vocat. Gent. c. 4.

dentia declaratur. Haec enim adeo insigni literarum sententiarumque apparatu exarata ibi refulget, ut eam non una gens aut altera, sed omnes legere possint nationes, tam excultae moribus, quam barbarae, tam rudes, quam eruditi.

Sunt autem duae potissimum hujus mundi partes: quarum altera coeli astrorumque amplitudine, varietate ac ordine, altera elementorum, nec non aliarum rerum coelo subjectarum ambitu continetur. Quid vero in tanta rerum tamque vasta mole factum est temere aut sine causa? Quid non ad eum finem, cujus gratia institutum est, aptissime dispositum distinctumque cernitur? Quid non summo consilio excogitatum & elaboratum? Quam sollicite opportuna singulis, prout cujuslibet ratio exigit, adminicula sunt destinata? Et in coelo quidem videmus astrorum motus immutabili constantia esse finitos & aequabiles, omniaque ratis ordinibus moderata. Sol ille quanta quotidie sive terrarum duntaxat, sive coeli simul spatia perlustrat, ut intra commodum tempus suo partim calore, partim lumine globum terrae reficiat? Ignorare quis potest, cum terras nox opacat, Lunae tum crescentis tum fenescantis, aliorumque siderum conversiones, pulchritudinem & ornatum: quorum omnium non modo aspectus est jucundissimus, sed etiam usus magnitudine commodorum,

dorum, quae inde manant, oppido praestans & passim necessarius? Haec navigantibus in mari metas locorumque distantias designant; aëris temperiem, temporum spatia, dierum noctiumque modo breviorum, modo longiorum, modo obscurarum, modo sublustrum vicissitudines definiunt; pluvias item, grandinem, nives, glaciem variasque anni tempestates cum summa salute & conservatione rerum omnium conciliant.

d) *Quis vero hunc hominem dixerit, qui cum tam certos coeli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat; quae quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? Quam summam in hoc coelesti ordine rationem cum gentiles mentis oculis saepe non parum obcaecati satis intelligere ac distinguere nequirent, ad illud postremo delapsi sunt, ut haec ipsa sidera totidem esse divina Numina crederent.* Patet hoc apud e) **CYRILL. ALEXANDR.** ex *Juliano*, ubi famosus hic religionis Christianae desertor & impugnator istam gentilium, imo, ut ipse putat, omnium olim hominum persuasionem tueri nititur. Ex hac igitur sola coelestium rerum tum inter se conjunctione, motu & elegantia,

d) **CICERO**, L. 2. de Natura Deorum,

e) L. 2. contra Julianum,

tia, tum usibus ac necessitatibus subjacentis terrae accommodata ratione merito infert THEODORETUS praestantem aliquam summamque providentiam ab hominum genere suspici oportere.

Quodsi a coelestibus rebus ad terrestres veniamus, hasque ut illas celeri duntaxat obtutu lustremus, quid est in his, quod non admirandam Dei providentiam insigniter ostendat? Intuemur hic prope immensam agrorum, montium, stirpium arborumque varietatem: his vero interfusa flumina, rivus, maria, insulas quoque tam numero, quam situ innumerabiles: quarum rerum quanta sunt commoda, nonnisi sapientissimo consilio inventa & alienis usibus praeparata?

Et vero quid est illud, quod nunc quidem arbores fruticesque in flores & folia calices suos, quibus decentissime vestiuntur, expandant, nunc vero vestimentis ornamentisque spolientur? Quid? annon arbores & plantas id veluti persentiscere dicemus, quandonam calices floresque per naturae leges protrudere fas sit: rursus quamdiu folia sustentare, & quasi manu tenere, quando illa dimittere, viresque sub terrae viscera contrahere consultum sit? adeo ut ante praefixum tempus id nec moliri audeant, nec possint. Si haec oculis animoque contemplerur, animalium item numerum ac diversitatem: dum alia terram occupant, aërem
alia

alia circumvolitant, alia undis Inhaerent, alia inter terrae, quam reptando radunt, viscera sedem ponunt: ut in his quoque usuum materia nobis & promptior redderetur & uberior. Haec demum aliaque fere infinita si non interrupto tot annorum lapsu modoque semper simili & eodem evenire videamus: quis non colligat necessario aliquid summa mente praeditum existere, Deum videlicet providentissimum, qui perenni cura res omnes superas & inferas temperat, moderatur, gubernat? Unde non immerito f) **ARISTOTELES**, vel quisquis est auctor *Libri de Mundo*, sic infert: *Quod in navi gubernator, in curru auriga, in choro praecentor, id in orbe est Deus: hoc solum discrimine, quod in illis quidem laboriosum hoc regimen, anxium & exercitum sit, Deo autem sine dolore aut labore, sejunctumque ab omni corporis nisu.* Sed haec omnia licet ordinatissima quadam serie cohaereant; cum tamen ex partibus non modo diversis, sed etiam inter se non raro pugnantibus constent, quomodo vel illa primum consistere, vel conservari etiamnum potuissent; nisi, quod egregie observat g) **ATHANASIUS**, aliqua suprema, ut ipse vocat, intelligentia summo consilio & sapientia istarum rerum perpetuitati consu-

B 2

leret?

f) Libro *περὶ τοῦ κόσμου*, quem Stobaeus citat tanquam Epistolam **ARISTOTELIS** ad Alexandrum M. Maced. Reg.

g) *L. contra Gentiles.*

leret? Sicut enim, inquit is L. cit., neque in civitate, neque in exercitu diu pacis tranquillitas ordoque vigeret, nisi dux aliquis, magistratus aut princeps esset, qui omnes in officio contineret, publicaeque saluti prospiceret: ita neque h) *tam certus naturae ordo procederet, nec tam dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicaret, nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse disponderet. Hoc quidquid est, quo condita manent, atque agitantur, usitato cunctis vocabulo, Deum nomino.*

Non minus autem stirpium & animantium rata & perpetua propagatio providentem esse persuadet Deum. i) *Animalium enim quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, ut in suo quaeque genere permaneant? Etenim, k) quomodo ex homine homo, bos ex bove semper gignitur, & singula primo ex sanguine nascuntur, non alieno, si non est providentia? Ita vero tam in stirpibus, quam animantibus cuncta & ordinata sunt & servantur, ut, qua ratione istarum rerum stabilis propagatio non turbetur aut cesset, forsitan intelligere quidem, non tamen satis admirari possimus: quemadmodum haec TULLIUS l. c. fusius describit. Nunc autem l) *quodsi**

h) BOËTIUS, L. 3. de Consolat. Prof. 12.

i) CICERO, L. 2. de Nat. Deor.

k) NEMEJUS, L. de Animæ Facult. c. 42.

l) Ibidem.

quodsi quis naturali, ac necessaria quadam serie progredi ista dixerit, nihil dicit aliud, nisi providentiam una cum creatione versari. Quod enim aliqua serie & consecutione creatum omne procedit, id est argumento, cum creatione simul esse constitutam providentiam. Est enim providentia rerum, quae sunt, postquam sunt condita, rectio & gubernatio. Ita nihil iste dicit aliud, quam eundem & factorem esse & providere rebus omnibus.

Sunt autem & alia in animantibus, quae divinae providentiae foecunditatem manifestant. Omnia, inquit m) AMBROSIVS, penetrat divina sapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationalium sensibus, quam ex rationalium disputatione colligitur. Quis enim solertissimum illorum in vita tuenda studium, in procurando pabulo, in quaerendis fabricandisque nidis aut latibulis ingenium & industriam, in alenda sobole curam, in captanda praeda dexteritatem non miretur? Quae quidem sunt eo praestantiora divinae providentiae signa, quo magis certum est, bruta animalia nullo consilio aut scientia polere. Quid? annon cuique animanti cognitum est, quemadmodum suam tueatur salutem: si virtus suppetit, resistendo, si velocitas, fugiendo, si astutia, praecavendo? n) Quis eas usum medendi herbarumque docuit

B 3

habe-

m) 6. Hexaëmer, c. 4.

n) Ibidem.

habere notitiam? Homines sumus, & saepe specie herbarum fallimur, & plerumque, quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepfit, & inter ipsas aulicorum excubias ministrorum vitalia Regum feralis esca penetravit? Ferae solae norunt odore noxia & profutura discernere: nullo praevio praegustatore carpitur herba, nec laedit. Longissimum foret ea hic porro recensere, quae in eodem libro, & a o) BASILIO, p) PLINIO, & inter recentiores a P. q) PARDIES S. J., item a r) JULIO BERNARDO DE ROHR, aliisque non paucis de variis animantium proprietatibus, solertia & quasi provida sagacitate copiosius afferuntur. Quae cum usu & attentione quotidiana percipere nobis liceat, quanta in his omnibus divinae providentiae argumenta deprehendimus?

Sed unum ex alio mirandum occurrit. Structura corporum in animantibus qualis est? artificiosissima, usibus & horum conservationi bellissime congruens, stupenda. Nam in quovis animante, ut de insectis quoque longius refert Cl. Pluche s), ossa inter se aptissimis nervorum juncturis constricta & soli-

o) Homil. 7. & 8. in Hexaëmer.

p) Histor. Natur.

q) Discours de la connoissance des bêtes,

r) Bibliotheca Physica, quam recens locupletatam edidit Lipsiae Abraham Kastner anno 1754.

s) In Spectac. Nat. p. I. de Insectis,

solidata reperiuntur. Haec autem operta sunt visceribus & venis per corpus diffusis; ut per has veluti per rivos discurrens humor & sanguis univēsa membra succis vitalibus irrigaret. Iſtam demum interiorem fabricam aptiſſime conſtructam ſuperjecta pelle providus Deus contexit: quam vel ſola pulchritudine decoravit, vel ſetis adoperuit, vel ſquammis munivit, vel plumis adornavit. Quid de aliis quoque horum corporum partibus, earumque ordine, uſibus & emolumentis dicam? Nihil enim his vel ad ornatum pulchrius aliquid, vel ad tutandum aptius, vel ad nutriendum commodius, vel ad operandum expeditius, vel etiam ad quietem accommodatius ſapientiſſimorum hominum ingenia excogitare, aut elaborare artes unquam valuerunt. Profecto g) *in omni corporis parte manifeſta eſt providentiae cura: quae res ex diverſis Auctorum libris poteſt colligi.* Etenim ſit) ARISTOTELIS, u) CICERONIS, x) THEOPHILI PROTOSPATHARII, y) THEODORETI, ipſius z) NEMESII, a) LACTANTII, Medicorumque

B 4 tam

*) NEMESIUS L. 2. de Natura Hominis, c. 44.

†) LL. quatuor de Partibus Animal.

u) L. 2. de Nat. Deorum,

x) Epitome.

y) L. 3. & 4. de Providentia.

z) L. ſupra cit.

a) L. de Opificio Dei.

tam veterum quam recentiorum, praecipue b) SEVERINI, c) BLASII, d) COLLINSII, e) WINSLOVII, nec non aliorum complurium de partibus animalium opera & elucubrations uberius hic inspicere vacaret, annon totidem fere providentiae miracula, quot minima etiam in animantibus officula & partes ac destinata his omnibus ministeria contempleremur? De hominis vero, quem inter animalia praestantissimum Deus esse voluit, structura quid dicam? Hunc enim providentissimus rerum conditor facere quasi coelestem voluit, caetera universa terrena. Hinc ipsum, ut eleganter describit f) LACTANTIUS, ad coeli contemplationem rigidum erexit, bipedemque constituit: scilicet, ut ea spectaret, quorsum se contendere oportet: illa vero depressit ad terram, ut quia nulla his immortalitatis expectatio est, toto corpore in humum deflexa ventri pabuloque servirent. Hominis igitur solius recta ratio est & sublimis status: cuius prope divina mens, quia non tantum animalium, quae sunt in terra, sed etiam sui corporis est sortita dominatum, in summo capite speciatim collocata, & tanquam in arce sub-

b) Zoetomia Democritæ,

c) Anatomie Animal.

d) Anatomie Corpor.

e) Exposit. Anatom.

f) Libro mox cit. c. 8.

sublimi speculatur omnia & contuetur. Hanc
ejus veluti aulam Deus non obductam por-
rectamque formavit, ut in mutis animalibus,
sed orbi & globo similem: ut hac ratione
mens hominis quodam quasi coelo tegeretur:
cujus cum summum fastigium naturali veste
texisset, priorem partem, quae dicitur fa-
cies, necessariis mirisque membrorum mi-
nisteriis & instruxit pariter & ornavit.

Illud etiam quam est mirabile, quod, cum
res cunctae certa specie contineantur, sibi-
que secundum hanc similes imo eadem sint,
varia itidem individua earundem specierum
ab invicem discerni nequeant; hominum ta-
men plane alia sit ratio? Cur enim omnium,
quotquot fuerunt, aut sunt, hominum ne-
mo alteri similis adeo extitit, ut de utroque
illa inter Ascanium & Astyanactem conficta
comparatio perfecta ratione institui, dicique
vere posset: *g) sic oculos, sic ille manus, sic
ora ferebat?* Sane nisi istam inter homines
vultuum, lineamentorum formarumque di-
versitatem divina providentia invenisset,
eamque illis partim in fronte, partim in re-
liqua corporis specie praefigeret, quantam
in humana societate perturbationem, quae
immania flagitia, quot lamentabiles casus
nasci necesse esset? si neque conjuges sese
invicem, neque amicus hostem, neque libe-
ri parentes, neque hi filias ab externis aut

B 5

uxo-

g) Virgilius L. 3. Aeneidis.

uxoribus suis tali ratione distinguerent? sicut egregie describit JULIUS FIRMICUS h). Quis porro in publicum exire non formidaret; aut quid impune facere non liceret; ubi quantumlibet facinorosi facile in illa communi omnium similitudine ac confusione delitescerent?

Praetermitto hic alias res plurimas, & ordine suo miras, & instituto insignes, & opere aut usu eximias; quae in aspectabili hujus mundi theatro providentiam dari uberissimo suffragio demonstrant. Ad domesticum igitur intimumque de divina providentia testimonium progredior; quod tum humanis omnibus expressius, tum ad persuadendum efficacius merito aestimatur.

§. III.

Intima & Communis Hominum Persuasio Dei Providentiam manifestat.

Quod sibi quisque intra se dicit testimonium instigante natura, si attento animo minimeque turbido penset, i) *in eo tanta vis est ad demonstrandum, ut contra dici nihil possit*: praesertim si eundem esse in caeteris hominibus sensum & constantem animi sententiam, certum & exploratum teneamus. Sed numquid naturam exuere possumus, ut divi-

h) L. 7. Astronomicorum, c. 4.

i) NEMES. L. de Nat. Hom. c. 44.

divinae providentiae lumen animos nostros valido sensu non perstringat? Nisi forsân ratio ipsa secesserit; aut assiduitate scelerum naturae vox stimulusque languescat. Nam inprimis, ut cum k) LACTANTIO loquar, *divinae providentiae effectum esse mundum, inter philosophos pene universos convenit.* Hoc enim a Pythagoreis, Stoicis, Peripateticis atque a primis illis septem Sapien-
tibus, a Socrate usque ad Platonem pro confesso & indubitato habitum est: donec unus multis post saeculis delirus extiterit Epicurus; qui auderet negare id, quod est evidentissimum, studio scilicet inveniendi nova; ut nomine suo constitueret disciplinam: & quia nihil novi potuit reperire: ut tamen dissentire a caeteris videretur, vetera voluit evertere; *in quo illum circumlatrantes philosophi omnes coarguerunt.* Sed hi forsân istud scientiarum disciplinis instructi, non magisterio naturae didicere? Imo vero naturae ista vox est. 1) *Omnes etiam religionis expertes vi ipsa & quadam necessitate compulsi, & sentiri omnia a Deo & moveri & regi dixerunt.* Cur enim si belli terror, si saeva tempestas, si grando, si morborum pestifera vis incumbat, si alimenta frugibus longa siccitas denegat, si aliud grave malum nobis impen-
deat, nullius etiam exemplo aut disciplina
eru-

k) L. 2. Instit. Div. c. 8.

l) SALVIANUS, I, 1, de Gubern. Dei,

eruditi, sed m) *natura nos perducente*, ad Deum obtestando confugimus? Quid? si existeret quidem Deus, sed vel non sciret, vel nollet, aut non posset imploratam opem praestare? Cur preces & suspiria etiam ab invitis pectoribus natura excuteret? Ecquid ipsa nos inutiliter fatigaret; & non levibus periculis ac malis saepe res nostras fortunisque & vitam ipsam objiceret: cum non raro plus animum divinae providentiae, quam proprio rerum nostrarum studio immergamus? Nam nisi hoc ipso res omnes divino nutui subjacere, illiusque sapientia & voluntate regi judicaremus, quomodo Deum ad brevissimas saepe tacitasque preces nobis attentum, hortante natura, cuperemus; qui perennes & diversissimos hujus mundi strepitus non curaret? Quomodo illi curam injici circa res privatas existimaremus, quem communis rerum omnium conditio non moveret?

Eadem ex institutione, videlicet ipsius naturae, profectum est, ut divinitatem, sive haec recte cum Christianis unica, sive falso cum gentilibus multiplex statuatur, cultu aliquo, sacrificiis ac donis prosequamur. Judicamus igitur Deum & posse & velle nobis bona largiri. n) *Si enim Deus nihil unquam boni tribuit, si colentium obsequio nul-*
lam

m) NEMES, L. de Facult. Animz, c. 44.

n) LACTANT, de Ira Dei, c. 8.

lam gratiam refert, quid tam vanum, tam stultum, quam templa aedificare, sacrificia facere, dona conferre, rem familiarem minuere (quod omnis semper natio faciendum esse putavit) ut nihil assequamur? Quodsi vero boni aliquid nobis a Deo praestari & mala repelli recte censeamus; annon hoc ipso ex fonte providentia deducitur? Si enim Deus multis saepe varia petentibus possit annuere, quin ordo rerum turbetur; quid hoc demum aliud esse dicemus, quam a nobis, impellente natura, Deum esse providum existimari? An enim Deus tam variis rebus, tam modo diffitis, modo conjunctis, modo inter se pugnantibus, modo supra, modo infra existentibus nullo non tempore intentus esse posset, nisi se providum exhiberet? Quomodo jam huic, jam illi petita concederet, nisi rerum universitatem solertissima providentia gubernaret?

Haec autem insita omnibus hominibus de providentia Dei persuasio non tam stabilis permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum saeculis aetatibusque hominum inveterare potuisset, si ex ipsius disciplina naturae non emanaret.

o) *Opinionum enim commenta delet dies, naturae judicia confirmat.* Natura igitur ad exorandum Deum nos adhortatur: & si natura suadente id facimus; a quo alio nisi a
Deo

e) CICERO, L. 2, de Nat. Deor.

Deo tanquam auctore naturae communis haec & salutaris animorum perculsio nata est? Ille autem providus non sit, qui tanta providentia facit, ut eundem implorando providi simus, ejusque circa nos providentiam uberius experiamur?

§. IV.

*Quaedam Adversantium Reflexiones amica
crisi expenduntur.*

DIALOGUS.

ANTINOUS. PRONOEUS.

ANTINOUS. Audivi te haftenus Pronoei multa de Dei providentia disputantem: nunc, si lubet, ea ego tibi, de quibus mihi hac in re dubium superest, exponam.

PRONOEUS. Numquid illorum ex grege tu es, quorum Deus non alius nisi venter est? Ita enim dubitare de providentia Dei non potes, ut non simul una hac dubitandi ratione Deum ipsum in animo tuo quasi absorbeas. Qui enim dubitat, num id, quod intuetur videat, id ipsum negat: sed quid in oppositum afferre possis, percerem scire.

ANTIN. Sunt ea non, ut tu fortasse reris, exigua: sed quemadmodum tu Pronoei necdum omnia, quae philosophia suppeditat,

tat, de providentia divina exposuisti; sic aliqua nunc quidem expromam; reliqua vero, posteaquam te plura dicentem audivero, tunc demum proferre constitui.

PRON. Ita est: bene adhuc, quid supra pollicitus sim, meministi: sed neuter nostrum promissa differat: ego te Antinöe! tu me pariter hodie a meridie dento auscultabimus. Nunc missis ambagibus, quid contra Dei providentiam tuo in animo coquas, palam effare.

ANTIN. Sane providus Deus esse nequit, nisi laboriosissimus: ut apud p) *Tullium*, nescio quis, observat. Nisi quietum autem, nihil beatum est: proinde si mundo inest Deus, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitasque, ut tu Pronöe! sentis, tueatur; nae ille est implicatus molestis negotiis & operosis: beatus non est: Deus non est.

PRON. Audio hic, da veniam verbo, ex *Epicuri* disciplina, ut q) *Boëtius* ait, *stultitiam magna latrantem*. An tu pariter eorum ex numero te esse prodis, qui, sicut r) *AMMONIUS* notat, quanto intervallo divina cognitio & vis nostram superet, non intelligunt;

p) L. 1, de Nat. Deorum.

q) L. 3. de Consol. Prof. 12.

r) L. de Interpret.

ligunt; & propter hanc incitiam ex nostris rebus conjecturam de iis faciunt, quae ad Deum pertinent; ac nostram in illum imbecillitatem transferunt? Nescis, quam praeclare de hoc inter alios differat s) *Plotinus*? Nam quomodo is laborare in opere disponendo & negotiis distringi potest, in cuius sola voluntate mundana consistit operatio?

Neque vero is aliunde arcessit sapientiam, quam ex se habet: non ei adventitia est potentia: quidquid est, ipse est: qua demum ratione ipsi operosum sit velle? Spargit etiam aeterna illa lux quoquoersum suos radios; & uno eodemque, ut ita dicam, ictu sinus omnes & abyssos penetrat, coeli, terrae, maris: nec praestit solum divinitas haec rebus omnibus, sed interest, imo inest. Quid miramur? Sol ille quantam mundi partem simul lustrat? Nostra mens quantam congeriem rerum una cogitatione complectitur & servat? O fatui! non censemus plura inspicere & concipi ab eo posse, qui hunc ipsum solem, hanc ipsam mentem creavit & fecit? Deum nosti? Videlicet summum cogites necesse est: summus autem penitus non esset, nisi etiam in cognoscendo & operando, prout vult ac decet, summus foret.

ANTIN. Equidem, fateor, si Dei naturam lumine rationis attentius contempler, facile illa omnia, quae hic affers, intueor:
verum

s) Enn. 4, L. 4, c. 12.

verum an tot innumera, quibus hic mundus concutitur, mala ingruerent, si Dei providentia praeesset? Id profecto non capio. Et quoniam ex *Epicuri* disciplina, quae antea dicebam, prodiisse ajebas; ecquid ille non inepte hic arguat, patienter, quaeso, excipias.

PRON. Numquid casum tu aliquem caeco rebus omnibus impetu dominantem afferes; aut simile commentum ab ipsis gentilibus derisum, & validissimis argumentorum velut copiis laceffitum ac profligatum re-censebis?

ANTIN. Minime id nunc quidem; sed idem mihi, quo tu antea usus es, argumentum *Epicuri* videtur. Sic enim is colligit: Deus aut vult tollere mala, & non potest; aut potest, & non vult; aut neque vult, neque potest; aut & vult, & potest: si vult, & non potest, imbecillis est; quod in Deum non cadit: si potest, & non vult, invidus; quod aequè alienum a Deo: si neque vult, neque potest, & invidus & imbecillis est; ideoque neque Deus: si vult, & potest; quod solum Deo convenit; unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Haec si apud t) *Lactantium* saepius a te citatum legere velis, invenies & illud, quod ibidem additur: *Plerosque philosophorum, providentiam defen-*

9) L. de Ra Dei, c. 13.

*defendunt, hoc argumento perturbari solere,
& invitos pene adigi, ut Deum nihil curare
fateantur.*

PRON. Non est, Antinöe! non est, cur
insigne quid arbitrere, quod *Epicurus* sto-
lide hic immurmurat: annon advertis, quod
in postremo haereat? Nescit is, cur Deus
tot mala permittat; vel etiam, quod non
abnuo, adornet: igitur providentiam negat.
An propterea, si non capit quod ipsi forsan
obscurum est, negare debuit alterum, quod
neminem latere potest? Quis enim sapiens
ideo dari oceanum negabit, quod ejus men-
suram non assequitur? Quis anceps haere-
bit, an luceant stellae, quod easdem nume-
rare non potest? Sic quando effecta omnia
& quasi vestigia providentiae indagare non
vales, eam ne dari quidem somniabis? Divi-
na est, Antinöe! nec tam circumscripta li-
mitibus, ut comprehendi ab homine possit.
Altiora sunt illa aeterni consilii decreta, quam
ut examinari a nobis possent, aut debeant.

ANTIN. Sed antequam a te, cur tot
mala Deus non impediatur, porro intelligam,
cave sis, ne plura mihi, quam proposui con-
cedas: a Deo mala saepe non tolli aut im-
pediri assereram: tu vero eadem non raro
cudi ab ipso, velut a Jove fulmina con-
tendis.

PRON.

PRON. Imo nihil omnino in hac grandi mundi machina geritur, turbatur, misceatur (peccatum excipio) cujus non causa & origo a prima illa causa sit. Quod ibi monstra & ferales bestiae nascantur; quod alibi pestifera labes multa hominum millia absorbeat; a providentia est: quod caedes & bellum plurimas regiones, & non ita pridem magnam partem Germaniae vastarit; quod eadem haec bellorum incendia quasi per orbem redeuntia nostris plerumque terris injiciantur: ab ista: quod integra etiam regna labantur & intereant; ab eadem ista: nempe fluxus omnis & refluxus rerum mundanarum ab eadem illa luna dependet, ortus regnorum & occasus ab illo sole.

ANTIN. Hoc ipsum denuo non leviter animum meum perturbat: quoniam enim, si haec Deo non solum permittente, sed ipso etiam auctore fiant, in ipso providentia superfit?

PRON. Igitur animum adverte: nam imprimis, quod uni malum esse videtur, numquid alteri bonum esse nequeat? Si versus u) *Prosperi* hac de re legeres, quam eleganter hoc expressum invenires? Certe quod obesse videtur parti, totum saepe mirifice juvat. Cur medicus hirudines ali, & corporibus applicari jubet? cur venam secari? cur integras interdum partes amputari a

C 2

cor-

u) Carmine de Providentia.

corpore consultum existimat? cur princeps arma saepe multis nocitura confici, suisque non raro subditis inferri summo consilio imperat? nonne ut haec omnia in totius corporis, in universae patriae salutem & comoda referantur? videlicet Deus totum, quod condidit, opus singulari cura completitur. Qui tantum singularia curat, ne quid in his subsit mali, studiosè cavet: sed universum administrans, quae huic bona sunt, praepremis attendit. Nam ad x) *prudenter gubernationem pertinet, negligere aliquem defectum in parte, ut faciat augmentum in toto.* Hinc illa, quae putas mala, vel mala non sunt, vel si ea quidem uni aut pluribus velut mala eveniant; tamen, si rationem rerum omnium spectes, adeo mali naturam non habent, ut potius bona censerentur debeant.

ANTIN. Frustra haec Pronoe! frustra dicis: nam ea, quae nos mala iudicamus, ideo bona esse affirmas, quia profunt huic universo: sive ut tu explicare mihi quidem videris; quia ista mala, quae fiunt, ad finem, quem auctor naturae universim sibi praefixit, quam bellissime aptantur. Hic autem duo sunt, quae vehementer contra te pugnant. Primum enim abs te quaero: cur prodesse illa potius, quam nocere huic universo dicas? Deinde cur prospicere Deus huic

a) Thom. Aquin. L. 3. contra Gentes, c. 71.

huic universo vel noluit, vel non potuit, quin privata inferre detrimenta statueret?

PRON. Sane quod olim y) *Seneca* confidenter edixit: *Se rem non difficilem facturum, causamque Deorum acturum*; id ego satis meo in animo experior: adeo enim, quae hic objectas, difficilia non apparent, ut providentiam Dei ulterius tueri suave mihi ac jucundum videatur. Non vides, quod haec ipsa, quae affers, providentiam potius exornent, quam deprimant? Nimirum, positis in propinquo malis, non solum notiora, sed etiam praestantiora & multo ampliora redduntur bona. Ideo, inquit z) *Synesius*, *ficus videmus suavissimum esse fructum, quoniam folia, corticem & truncum acrioris esse succi experimur*. Quis integrae valetudinis pretium melius novit aestimare, nonne qui aegritudinis molestias sustinuit? Quis dulcedinem quietis, quis securitatem portus, quis amicitiae suavitatem & commoda dignius celebrabit, quam qui laborum fastidia, qui maris rabiem ac tempestatum pericula, qui perfidiam & inimicorum insidias intueri potuit, aut sentire? Certe a) *perfecta bonitas in rebus creatis non inveniretur, nisi esset ordo bonitatis: id est, nisi, dum bona sunt caetera, quaedam*

C 3

di-

y) L. de Provident. c. I.

z) L. 2. de Provident.

a) THOM. AQUIN., L. 3. contra Gentes, c. 71.

dici possent deteriora. Multa igitur bona sunt in rebus, quae nisi mala essent, locum non haberent. Sicut non esset patientia justorum, si non esset malignitas persecutorum, nec esset locus justitiae vindicativae, si delicta non essent. In rebus etiam, naturalibus, non esset unius generatio, nisi esset alterius corruptio: si ergo malum totaliter ab universitate rerum per divinam providentiam excluderetur, oporteret etiam bonorum multitudinem diminui. Necdumne intelligis, Antinöe! cur Deus huic universo tot insperferit mala, illudque velut mare insulis distinxerit? Sed sinamus porro loqui Doctorem, coram quo ipse Plato quasi quidam, ut b) Cicero ait, philosophorum Deus erubesceret. Sic autem ille paulo inferius pergit: c) Quodsi malum a quibusdam partibus universi subtraheretur, multum deperiret perfectioni universi, cujus pulchritudo ex ordinata bonorum & malorum adunatione consurgit: dum mala ex bonis deficientibus proveniunt; & tamen ex eis quaedam bona consequuntur ex providentia gubernantis: sicut & silentii interpositio facit cantilenam esse suavem. Hinc etiam ex commixtione malorum, quae tibi immerito displicent, Deus hunc mundum quasi quoddam pulcherrimum carmen, velut ex antithetis concinnavit.

Sicut

b) L. 2. de Nat, Deor,

c) Loc, cit,

d) *Sicut ergo ipsa contraria contrariis opposita sermoni pulchritudinem reddunt; ita velut quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione, saeculi pulchritudo componitur. . . . Sic intueri in omnia opera altissimi bina & bina, unum contra unum. Neque illud ignorari debet, quod ipsis etiam malis sua saepius remedia non solum efficacia, sed & simul prompta Deus obtulerit. Unde quod Nilus aridam Aegypti tellurem exundante quot annis alveo foecundet: quod iisdem in locis, ubi venena succrescunt, herbae medicae illis inimicae nascantur: quod ubi serpentes & viperae posuere latibula, ibi frequentior veniat fraxinus; cujus arboris fructibus pestiferum illud agmen abigitur: quod, ubi furunt & nocent crocodili, mus Indicus ibidem subsidio fit: quod demum, ut innumera taceam, tibi Antinöe! non ignota, quod, inquam, nulla sit regio, nulla fere civitas aut terrae locus, in quo adversantia malis auxilia cernere non liceat & admirari.*

ANTIN. Quae hic recenseres e) ex Historia praecipue Sinarum hausisti: sed operae pretium non est ista pauca duntaxat referre; cum multo admirabiliora enumerari possent. Cur igitur non alia hic commemoras?

C 4

Ego

d) AUGUSTIN. L. II. de Civ. Dei, c. 18.

e) Joann. Metell. p. 40

Ego ipse quam mira, quam multa his similia, vidi, legi, audiui ?

PRON. Scilicet an tu puerorum instar confertis solum narratiunculis delectare ? Nonne jam ex iis, quae dixi, quaeque tu ipse nosti, abunde intelligis, quam miro & provido consilio sua malis antidota sint praeparata ? Etiam illud praeclarum est, quod affert f) LACTANTIUS, ideo videlicet Deum non solum bona, sed mala ordinasse; quia homini sapientiam dedit, cujus omnis ratio in discernendis malis ac bonis posita est. Non potest enim quisquam eligere meliora, & scire, quid bonum sit, nisi sciat simul rejicere, ac vitare, quae mala sunt. Invicem sibi alterutrum connexa sunt, ut sublato altero, utrumque tolli sit necesse. Propositis igitur bonis malisque, tum demum opus suum peragit sapientia: & quidem bonum appetit ad utilitatem, malum rejicit ad salutem. Ergo sicut bona innumerabilia data sunt homini, quibus frui posset, sic etiam mala, quae caveret. Nam si malum nullum sit, nullum periculum, nihil denique, quod laedere hominem possit, tollitur omnis materia sapientiae: nec erit homini necessaria. Positis enim tantummodo in conspectu bonis, quid opus est cogitatione, intellectu, scientia, ratione; cum quocumque porrexerit manum, id naturae aptum & com-

f) L. de Ira Dei, c. 13,

modum fit? Ut vero evidentius rem supra propositam capias; quaero ex te: num illum, quem cernimus, mundum, resque singulas ex natura sua aeviternas esse arbitraris: nihil ut mutari, permisceri, tollive debeat; nisi hoc ipso talium rerum natura laedatur? Si ita judicas, quaero rursus, an, quia de natura rerum istarum loquimur, essentiam intelligas; an vero qualemcunque exigentiam? Si essentiam dicis, ergo cum continuas rerum mundanarum vicissitudines intuearis; illarum essentias mutari posse, idemque simul esse, quod est, & non esse, tibi stolide fatendum est: si arbitrariam exigentiam naturae nomine complecti velis; dic, quaeso, quid illud est, cur res illae potius exigant perpetuo durare, quam aliquando deficere? Nihil certe invenies. Providentiam igitur cavillabere, si eveniant ea, quae, ne aliquando fiant, nulla est, cur autem oriantur, non una pugnat ratio? Quid enim hic malorum nomine aliud, quam mala, ut vocant, *physica* comprehendimus? instrumenta videlicet, quibus variae hujus mundi partes vicissitudinum procellis involvi solent. Imo nisi rebus omnibus creatis illud inesset ingenium, ut insita quadam vi ad mutationem & casum vergerent, sed perpetua & immota stabilitate florent; an illa hominum insania satis propelli posset; qua eundem hunc mundum ab aeterno

extitisse; ac quamdam divinitatis similitudinem continere fabularentur? Merito igitur animalibus, oppidis, regnis, hominibus, rebusque universis (si animas hominum exceperis) internae sunt & suae pereundi causae: atque ut flumina prono ac perpeti cursu feruntur ad mare, sic illae res omnes per hunc malorum quasi canalem labuntur ad suam metam: meta vero illa est mors & interitus; quibus pestis, bella, caedes & omnis generis offensiones ac ruinae ancillantur. Haec, mi Antinöe! nisi demum capias; si nihilominus ordinem totius universi ab auctore naturae sapientissime constitutum absque consilio fluere opinaris; nae tu illis merito similis esse dicare, qui quoniam nausea & vertigine laborant, inverti ac moveri omnia putant; cum ipsimet invertantur. Hic vero subrides tu: quid ergo? num restat eorum aliquid, quae, ut exponerem tibi, disputatione instabas?

ANTIN. Nimirum optabam ego, a te Pronoee! redargui ac vinci. Non enim, ut tu suspicaris, eorum e numero sum ego, qui vitae liberioris gratia providentiam impugnant. Scio verissimam esse *Attici* cujusdam *Platonici* sententiam: g) *Parata quaedam res est & proclivis ad impietatem providentiae desperatio*. Ea vero, quae disputavi, dif-

g) Apud THEODORET. Orat., 6.

differere malui, quam judicare. Sed ne dubium mihi ullum superfit aut redeat, perge, si lubet, antequam prandendi tempus adveniat, argumentum pertexere.

PRON. Praeclare mones ex *Attico*: etiam illud mihi magnopere placet, quod animum praejudicii obsessum huc non atuleris. Hoc enim hominum genus, qui suis opinionibus immoti adhaerent, quis non aversetur? Incassum agit, quisquis illis persuadere aliquid laborat. His equidem te annumerare non sum ausus: inter illos tamen aliquem te esse judicavi, qui, dum scientiam profitentur, varia forsitan ingeniosius quidem, sed simul infelicius perquirunt: nunc rectos etiam hominum mores, jam scientiarum & artium disciplinas, mox integerrima summorum Principum facta, quin etiam facerrima religionis mysteria nimium Aristarchici & fastuosi expendere, vituperare, calumniari non verentur: dumque in terris nihil, cujus ipsi censores esse vel possint, vel audeant, residuum habent; ut ementitam sibi sagacitatis & prudentiae laudem eo amplius extorqueant, ad coelos ipsos gigantum more Catones isti oppido ridiculi suorum ausa ingeniorum & carpendi licentiam extendere praesumunt: providentiam praecipue incusant: multa illis vel rectius pulchriusque posse constitui, vel ordinari facilius,

lius,

lius, vel sapientius regi aequiusque administrari videntur. Sed cum hi saepe indigna, turpia, nefanda saltem intra conscientiae suae latebras exercent, ordinemque rectae rationis omnino perturbent; quid putas, Antinöe! de illorum sapientia statuendum esse? Certe vix inanem in illis providentiae umbram persaepe reperias: cum pessumdata probitatis lege impendentium & gravissimorum malorum periculis se ipsi temere objiciant. Igitur nunc magnopere gaudeo, hujus indolis hominem te non esse. Nam scito, unam ex praecipuis causas, cur Deus tot mundo mala inferuerit, hanc esse, ut hominum audacia & perversitas castigetur. Id enim providi gubernatoris singulare munus est, non solum recte facta praemiis afficere, sed etiam, quae ini-que fiunt, poenis coercere. Has autem poenas Deus usu illorum, quae tu antea mala nuncupasti, non raro infligit. Scio multorum hanc esse opinandi levitatem, ut res prosperas aequae ac infauftas intra *solius fortunae arcam*, ut h) *Böetius* loquitur, geri atque caeca quasi manu inter homines dispensari existiment. *Toto mundo*, inquit i) *Plinius* & *locis omnibusque horis omnium vocibus fortuna sola invocatur, una nominatur,*
una

h) Loc. supra cit.

i) L. 2, c. 7.

una accusatur, una habetur rea, una cogitatur, huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in ratione mortalium sola utramque paginam facit. Sed erras profecto, erras, si ita sentis: & quoniam hic de malis est sermo; lege, si placet, omnium aetatum historias: & invenies plurimarum civitatum regnorumque casus & interitus ob unas incolarum injustitias, dolos & flagitia iusto Dei iudicio concitatos fuisse: tum ut aliorum plecteretur iniquitas; tum ut similis aliorum insania fraenaretur. Quid de reliquo malorum genere loquar? iisdem illa ex fontibus multoties promanant. Attolle, & circumfer mecum oculos: vetera illa orbis regna contemplare: cecidere illa; & quid aliud impetum illis dedit, nisi & Regum & subditorum scelera? Percurre animo, si potes alia plurima, sive quae antiquitus, sive quae proprio tempore aevo accidere: quid hic vides, si rite observes, nisi malorum catervas, Dei utique vindicis administras? Considera privatorum hominum acerbissimos casus: & hic denuo longius attende: quid? nonne criminum monstra in-

tue-

tueris, tot malorum genitricēs? Maris rabiem & procellarum vim nosti? ventorum illa conspiratione commovetur: sic illa, quae recitare poteris mala, nostra saepius concitantur infania: infania dico, quam scelerum quaedam dulcedo parit, diurnitas sustentat. Inaniter etiam horum malorum causas e vestigio insequeris: non illa statim faeviunt: ubi eorum irritamenta praecessere: tonitrua expertus es: numquid plurimum saepe dierum ingravescens calor antecessit? ex calore igitur fulgura & tempestates arguis, sed illa non statim: ita suae sunt malis causae; at non semper nimium propeae. Neque vero est, Antinöe! cur ista longius deducam: omnium fere hominum ista consensio est. Cur enim ipsi etiam gentiles fictitios olim Deos hominum delictis offensos variis precum & sacrificiorum ceremoniis denuo placare studuerunt? Cur improbi potius, quam probi mala ista perhorrescunt? Mihi crede, naturae iste sensus est: quid enim aequius fieri quisque censere debet, quam ut Deus eorum causa, qui a rectae rationis tramite in scelerum labyrinthum

rinthos insiliunt, providentiae suae filum prospere intextum paulisper involvat, & varia malorum monstra non solum ostendat, sed etiam immittat & incitet?

ANTIN. In novum profecto ac difficile dubium me coniecisti, Pronoe! Nam licet in caeteris persuasum me habeas, illud minime cum providentia conciliare valeo, quod homines multa virtute praediti non raro inter gravissimarum acerbitatum turbines misere luctentur; cum interea scelesti saepe nihil adversi sentiant, ac secundo & tranquillo amne navigent. Sed nolim tibi ultra molestus esse: ad pomeridianum ista colloquium, ut antea inter nos convenit, rejiciemus: non enim una, si recte conjicio, responsione res ista finiri poterit.

PRON. Veterem hic & pervagatam multorum querelam recoquis; quam k) *Tullius* ex Telamone prosequitur: ubi hic Deorum erga homines curam ita insinuat: *Nam si curent, bene bonis sit, male malis, quod nunc abest.* Verum, cum nos hora vocet,

k) L., 3, de Nat. Deor.

vocet, eamus: ampliorem, ut ipse mones,
 proposita quaestio disputandi locum sibi po-
 stulat: tu interim ea me dicturum confide,
 quae tibi persuadeant, verissimam esse hanc
 1) *Chryssippi* ex *Socrate* sententiam: *si ad-*
ministratio fingi nulla potest divina melior;
prorsus de his, quae fiunt, existimandum est,
sic evenire, ut eveniunt, esse satius.

Vale.

1) Apud *Cyrill. Alex. L. 3. contra Julian.*

PARS